

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Jelennel írt történelem

Az anekdotaként továbbélő történet közismert a nógrádi faluban. A község közepén álló iparosházba költöztették — jelentős anyagi segítséggel — a cigánycsaládot, s a már-már embertelen körülményektől szabaduló családfő boldog tulajdonosi mosollyal érdeklődött: „Titkár elvtárs, most már ez a nagy padlás is az enyém?” A kérdezett vezető kérdéssel felelt: „Minek neked az a padlás?” — „Hát a kukoricámnak!” A párbeszéd pedig így folytatódott: „Hiszen egy cső nem sok, nincsen neked annyi kukoricád sem”. — „Annyi baj legyen, van a parasztnak!”

A történet talán tizenöt évnél is idősebb, minek akkor felmelegetni? Talán csak illusztráció gyanánt. Mert a „cigánykérdésről” rajzolt kép ma sem nélkülözi az árnyakat, ugyanakkor a felidézett történet tükrében élesebben tűnnek elő a változás jelei is.

Itt van mindjárt egy szám: az ötödik ötéves terv időszakában Magyarországon 12 300 cigánycsalád költözött, illetve költözik új, korszerű lakásba. Berki Mihálytól, a Nógrád megyei Tanács elnökhelyettesétől pedig tudom: Nógrád megyében az utóbbi csaknem két évtizedes időszak alatt 23 cigánytelep szűnt meg. „Az eddig végzett munka alapján néhány megyében — így Somogyban, Szabolcsban, Tolnában, Zalaiban és Nógrádban — a következő ötéves tervidőszakra kitűzhetők a cigánytelepek teljes felszámolását” — olvasom a cigányügyi koordinációs bizottságok vezetőinek Salgótarjánban tartott tanácskozásáról kiadott távirati irodai jelentést.

Igaz: még ma is 1250 cigánycsalád él Nógrádban az elemi szociális követelményeknek meg nem felelő lakásban.

★

Nógrádmegyer. „Két nagy udvar van ebben az utcában, az első a tsz, a második a cigányszövetkezet” — kapom az útbaigazítást egy járókelőtől. De fölösleges is kérdezősködni; a vastömegekkipari szövetkezet munkaterületét messzire sejteti a gépek zaja. A portás egy melléképület felé irányít, itt az iroda. „Egy pillanat”, mondja elnézést kérően az elnök, s újra magára csukja az ajtót. Várakozás közben megszemlélem a kopott, viharvert irodabútorokat, kiböngésem a falra akasztott oklevelek szövegét. Bérjegyzékek, jelenléti ívek, kimutatások fölé hajolnak a feketekepű asszonyok, csak egy-egy kurta, kíváncsi pillantás jut az idegennek.

Az elnök végre szabad, irodájába tessékel, hellyel kínál, és megszólal a telefonon. Egy negyedóraig beszél, higgadtan, de rámenősen érvel, nem enged egy jottányit sem. Hogyisne, amikor pénzről, a szövetkezet bevételéről van szó. E távolsági árvita alatt újra csak az oklevelekkel kötöm le magam. Díszoklevél, 1976-os dátummal, a szövetkezet fennállásának 25. évfordulója alkalmából; a szocialista munkaverseny eredményeiről; egy harmadik pedig igazolja, hogy a beszélgetésünk előtt három nappal az országos minősítőversenyen ezüst fokozatot ért el a szövetkezet „Romanok cigányegyüttese”. Az íróasztal fölött fénykép. Régi, öreg felvétel: a néhány perccel ezelőtt megismert irodai bejárat előtt harminc-egynéhány cigány áll-ül-térdel. A sötét tónusú felvételen csak a szemfehérjék világítanak. Fényesen, bizakodón. Jövőbenézón.

— Ők a szövetkezet alapítói, 1951-ben készült a felvétel — mondja Botos Attila, a Nógrádmegyeri Vastömegekkipari Szövetkezet elnöke. — Akkor, persze, még kézi kovácslással készítették a bányának a sinszöveget, a gépesítés csak 1961-ben kezdődött meg. Ma kétszázharmincan dolgoznak a szövetkezetben, az éves termelési érték pedig 41 millió forint.

Amíg hallgatom az „üzemtörténetet”, észembe jutnak a Nógrád megyei Tanács elnökhelyettesének szavai: „Nógrád megyében viszonylag magas a munkavállaló cigányférfiak aránya, 75–80 százalékuk rendszeresen dolgozik. Hozzájárul a szélesebb körű foglalkoztatáshoz a cigányok által alapított nógrádmegyeri szövetkezei is”. Az itt dolgozóknak jelenleg 80 százaléka cigány, ilyen származásúnak vallja magát maga az elnök is. Botos Attila 31 éves, szerszámkészítő, elmúlt évi elnökké választásáig a szövetkezet párttitkára volt. Itt keresi kenyerét az apja is, és itt csomagoló a 10, 8 és 4 éves gyerekeket nevelő felesége.

— Cigánykérdés? — néz rám habozva néhány másodpercig. — Van, persze hogy van, hiszen annyit foglalkoznak vele. Itt vannak, ugye, az anketók. Mindig ugyanazok vesznek részt rajta, s ezek az emberek tulajdonképpen már ki is nőttek ebből a „fórumból”. Akinek pedig elsősorban szólna, azok távolmaradnak. Az utóbbiakhoz utat kellene keresni, vagy legalábbis a résztvevőknek továbbvinni a mondandót. Persze, most nem a divathozzászólásokra gondolok. Sorolhatnám a fórumokat, ahol „kell” foglalkozni a cigányokkal, rendre el is mondják — jobbra ugyanazok a hozzászólók — a már korábban is ismételteteket. Mert most ez a módi. Igaz, még mindig jobb, mint a legaljáról általánosítani, a változást észre nem venni, a múltból eredő tapasztalatok alapján véleményt nyilvánítani.

— Például, azt mondják, a cigány nem szeret dolgozni.

— Ha akarod, megmutatok egy csomó lakást. Senki meg nem mondaná, hogy azokban cigányok élnek. A munkának és a beosztásnak köszönhető mindez, ugyanakkor mutatja az utat a lemaradottaknak, a múlttal még együtt élőknek is. Persze, azt sem hallgathatom el, hogy egy cigánydolgozónak ahhoz, hogy elismerjék, többet kell tennie, legalább duplán szükséges bizonyítania. Éppen az előítéletek miatt. A szövetkezet fennmaradásához is munka kellett, s a mai lét elsősorban az alapító tagok hozzáállásának köszönhető. Hadd mondjam el, hogy megesett: a szövetkezet nem tudott fizetni, az emberek mégis tették a dolgukat.

Az akarat, a kitartás és a helyi szerveknek is köszönhető fejlesztés következtében a vastömegekkipari szövetkezet lényeges gazdasági egységgé erősödött a környéken. De legalább ilyen fontos, hogy a munkaviszony következtében alapvetően megváltozott az életmód, a szemlélet, a kulturáltság. Alapítsunk hát új cigányszövetkezeteket?

— Szó se róla! A teljesebb foglalkoztatást a meglévő üzemek segítségével kell megoldani, s ezt nem lehet azzal elintézni, hogy „álljon minden cigány munkába”. Van például egy sor kedvezőtlen adottságú üzem. Ha ezeket korszerűsítik, akkor a segédmunka szabadul fel, ezt pedig többnyire a cigányok adják. A szélesebb körű foglalkoztatás tehát eleve magában hordozza a szakképzés igényét is.

— Elégé letörtén távozott az előbb az irodából egy cigány-asszony.

— Munka kellene neki, de betelt a létszám. Persze, ha úgy kellene szaladnunk az emberek után, akkor az arcát sem néznénk annak, aki bekopogtat. A tsz-ek gyártanak mindenféle apró cikket, ha ezekből megkapnánk néhányat, mindjárt több cigány kezébe tudnánk rendszeresen munkát adni. A szövetkezet mindenesetre így is egy különös iskola. Dolgozni tanítja a köztötségeket még meg nem szokott embert, ebből következően nagyobb türelemre, visszafogottabb tempóra lenne szükség. Azt azonban nem engedhetjük meg magunknak, hogy oktató-szoktató cigányszövetkezet legyünk.

Botos Attila persze, nemcsak gazdasági problémákkal foglalkozik. Szövetkezeti elnökként, magánemberként is számos olyan teendője akad, amelyek részei a „cigánykérdésnek”.

— Látom, hogy némelyek gyerekei úgy mennek az iskolába, mintha sétálni indultak volna. Se táská, se könyv — hát megáll-

hatja ezt szó nélkül az ember? Beszélök a szülőkkel, mi dolog ez, hogyan jusson előbbre a gyerek? Igaz, ami igaz, sok gyerek nő még fel putriban. Olyan környezetben, amely még nem szakadt el a múlttól. Nem célja és nem is keresi a módját a változásnak. Hogy mi mindennel kell még foglalkozni? A Vöröskereszt által szervezett egészségügyi felvilágosításon például a családtervezéssel, a nem kívánt terhesség megakadályozásának módjaival. Azal a szemlélettel, hogy sok ember tiltja az asszonyát a fogamzásgátló szerek alkalmazásától, mondván: akkor az asszony megcsalhatja bárkivel.

— E felvilágosító munkában élen járhat a cigányszármazású értelmiség . . .

— . . . ha nem szakadnak el onnan, ahonnan ők már kilá-báltak — teszi hozzá gyorsan Botos Attila. — Ez természetesen nem azt jelenti, hogy putrikban éljenek, de hatni csak az tud, aki bizonyos közösséget vállal a múlthoz ragadtakkal.

Hosszasan beszélgetünk arról a sokoldalú anyagi segítségről, amellyel a társadalom igyekszik szolgálni a cigányság felemelkedését.

— Az is alapja lehet a szemléletváltozásnak, ha a pénzt nem új cigánytelepek kialakítására fordítják — hangzik Botos Attila véleménye. — Vagy hiábavalóságra, látszatsegítségre. Mi más volna, amikor ingyen házhelyet adnak ott, ahol például víz hiánya miatt nem lehet építkezni.

— Foglalkoztatás, munkamorál javítása, iskoláztatás, szelle-mi felemelkedés, szociális körülmények javítása stb. Tengernyi teendő. Optimista-e Botos Attila?

— Ha összefognak, akik hivatottak és képesek ez ügyben cselekedni, akkor idővel minden sikerül, ezt bizonyítják a szá-mok is. Hogy utólrjuk-e a magyarságot? Inkább úgy teszem fel a kérdést, hogy csökken-e a különbség? Csökken, bizonyosan csökken. Igaz, alulról szembeötlőbben lehet emelkedni. S minél nagyobb a mélység, annál látványosabb a teljesítmény.

*

„Teljesítményekről” beszélgetek Szepesi Józseffel is. A 32 éves fiatalember a ZIM salgótarjáni gyárában rakja a vagono-kat, mellesleg pedig verseket ír. Munkái a NÓGRÁD-ban, a Pa-lócföldben, a Napjainkban és a Forrásban jelentek meg, szerepel az Ébresztő idő, valamint a Táncsics Kiadó gondozásában jövőre megjelenő Fekete korall című antológiákban — az utóbbi cigány-alkotókat mutat be —, kötete megjelenésére vár a Szépirodalmi Kiadónál.

— Cigánynak vallod magad, merítasz-e ebből verseidben?

— Közvetlenül ez így nincs jelen munkáimban, hiszen a ci-gányság problémái nem is választhatók el az egyetemes emberi problémáktól. Ennél sokkal nagyobb bajok is vannak, amit ugyancsak közösen kell megoldanunk. A „cigánykérdést” is, persze, ami a társadalom többi gondjával együtt van jelen.

— Mit írtál, pontosabban, mit nem írtál mostanában?

— Jelentést.

— ???

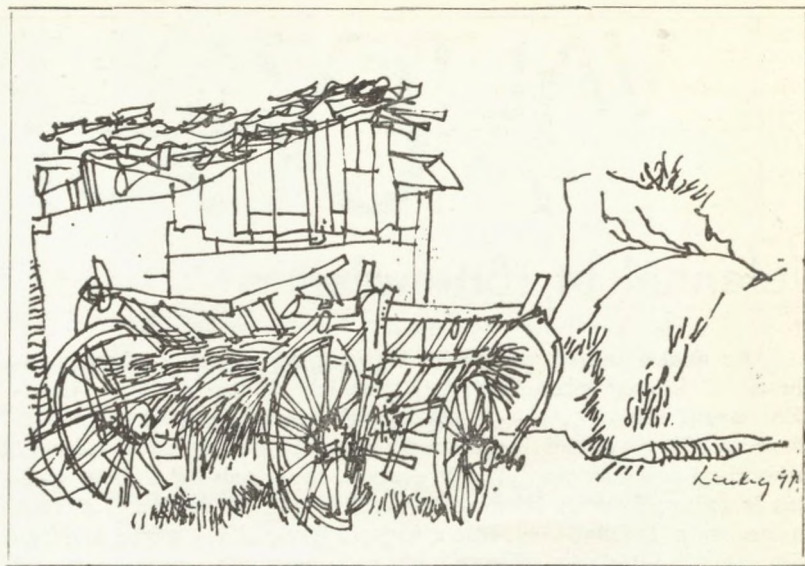
— Tagja vagyok a Népművelési Intézet munkabizottságának, ahonnan időközönként megérkezik a kérés: írjam le tapasztala-taimat — cigányügyben. De nem tudok jelenteni. A munkabizott-ságnak ugyan tagja vagyok, de ami itt történik a megyében — ta-nácskozás, feladatmeghatározás stb. —, arról én nem tudok, nem hívnak.

— Pedig lenne miről „jelenteni”. Nógrád megye lakosságá-nak 6,4 százaléka cigány, a salgótarjáni járásban meg majdnem 10,5 százalék az arány.

— Köztudott, hogy a felszabadulás óta megháromszorozódott a cigánylakosság száma, várható az arány további növekedése is. Ha pedig a cigányság ezen az értelmi szinten marad, akkor igen súlyos problémákkal kell szembenézni. Nevezetesen: a képzetlen emberek tömegének kell munkát adni. Ma persze. különösebb gond még nincsen, hiszen sákány és lapát van. De mit kezdünk a teljesen szakképzetlen emberekkel, ha ezeket az elemi munka-eszközöket kiszorítja a korszerű technika?

— Hol kellene kezdeni?

— Természetesen az iskolánál, a gyereknél. Tanuljanak már az óvodában magyarul, hogy később ne legyenek hátrányban a tanulmányaik során. Azt mondják, az ember az anyanyelvén ál-

modik és gondolkodik, de ha létezett is valaha egyáltalán egysé-ges cigány nyelv, ebből hiányzik a fogkefe, az angolvécé, meg sok más kifejezés. Mindenesetre, igen biztatóak az iskola-előké-szítés eredményei.

Hogy ez mennyire így van, arról tanúskodnak a számok is. Nógrád megyében a cigánytanulók negyven százaléka végzi el időben a nyolc osztályt, s ez sokkal jobb az országos átlagnál. Az értékelés szerint ez annak is köszönhető, hogy az óvodákban és az iskola-előkészítő csoportokban évről évre nő a cigánygye-rekek száma. Ebben és nem kizárólag adminisztratív intézkedé-sekben látják a tankötelezettségi törvény végrehajtásának a le-hetőségét. A számok nyelvére lefordítva: az iskolai előkészítő-kön a tanköteles cigánygyerekek 65 százaléka vesz részt, s ez kétszer több mint a korábbi években.

A tudatformálás a legfontosabb teendő, s ez nem valami kézzelfogható dolog, mint az anyagi segítség számos formája — hallom Szepesi József véleményét. Itt kérdezek rá: mit tesz — tehet — a cigányszármazású értelmiségi a szemlélet formálásá-ért.

— Mindenekelőtt az a legfontosabb, hogy ne akarjon nem cigány lenni. Ezt a feladatot eddig jobbra csak a különböző művészetek képviselői vállalták, számos tapasztalatom szerint a cigányszármazású értelmiség zöme igyekszik elfeledni, hogy honnan jött. Mondani sem kell, hogy mennyire szükség lenne az ellenkező előjelű magatartásra, a többség felemelkedését szolgáló segítségre.

— Ha már itt tartunk; mit próbálsz tenni te magad?

— Tagja vagyok a megyei művelődési központ társadalmi vezetőségének is, jobbra népművelői feladatot láttam el eddig. Szerveztem kiállítást cigányművészek munkáiból, rendeztem író-olvasó találkozót, s mondhatom, hogy ezeknek igen sok haszna volt. Az alkotók és a közönség találkozásán mindenféle probléma szóba jött, ugyanakkor szinte valamennyi megnyilatkozás-ból érződött a — rendkívül jóleső — bizalom.

— Sikerélmény ez. Biztatás a további munkára . . .

— Ez igen, de nem úgy a kudarc . . . Meglepő, hogy néme-lyek, akiknek foglalkozniuk kellene ezzel az ügygel —, ha úgy tetszik, akkor a cigánykérdéssel —, milyen „húzásokra” képesek. El kellett egyszer mennem, hivatalos kikérővel, vagy hat napra — aztán hiányzóknak akarták beírni. Végül közbelépett a művelő-désügyi osztály, de a göré csak hajtogatta a magáét, hogy a „ci-gánytovábbképzés” nem érdeke a gyárnak. Erre én csak any-nyit feleltem, hogy ha „nem is gyári”, de társadalmi érdek. A gyár meg a társadalomé.

Hogy nem szolgál üzemi érdekeket a cigányság ügyében el-járó ember? Történetesen ebben a gyárban igen sok cigány dol-gozik, a már idézett beszélgetésben a Nógrád megyei Tanács el-nökhelyettese a viszonylag jó foglalkoztatás egyik bizonyítéka-ként fel is emlegette: „Sok cigányt alkalmaznak a salgótarjáni úgynevezett melegüzemek, ezekben vonzó az átlagosnál na-

gyobb kereset is". A magasabb jövedelemnek természetesen a mostoha munkakörülményekben kell keresni a titkát, vagy még világosabban: ide akárki nem is áll be. A cigányok nem ilyen válogatósak. Mégis, a gyári vezető érvelése szerint nem üzemi érdek a cigányok érdekeiben hivatalos elfoglaltság, holott — a gyár dolgozóinak jelentős része cigány.

Mintha csak csökkenteni akarná e meg nem értés súlyát, Szepesi József valami hitvallásféle elmondásába kezd:

— Aprólékos, szívós, kitartó munkára van szükség, és csak az számítson sikerre, akit nem törnek le a kudarcok. Az a legfontosabb, hogy tudjuk: a cigányságnak történelme nincsen, ezt a történelmet most csináljuk. Az évszázados mulasztásokat pótlendő tanulással; szemléletformáló és felvilágosító munkával. Ehhez a közös összefogást igénylő küldetéshez kellő erőt ad az érzés: a társadalom minden lehetőséget megteremt a felemelkedéshez.

*

Szépen hangzó és igaz elv. De azt se feledjük, hogy a társadalomnak része a „cigánypolitikára” fittyet hányó vezető, meg a névtelenség homályába burkolózó levélíró is. Az *Értük és velük* címmel, a Magyar Nemzetben megjelent írásom után a következő levelet hozta a posta, Egerből:

„Kelemen, te, nagy barom! Úgy látszik, nagyon mélyről jöttel, hogy annyira nyalod a cigányok s...t., csak tartsd is meg magadnak szoros ölelésben őket, mert minden jóérzésű ember köp egyet a cikkedre. A cigányság egy lélektelen, csúf, lusta idegen fajzat . . . Hát a »Kék fényt« sohasem nézed, nem látod-e, hogy a legtöbb bűnöző közöttük a cigány, akik a legkegyetlenebbül gyilkolnak? Hát csak dédelgesd őket és kívánom, legyél a vajdájuk. — Rengeteget lehetne még erről a témáról írni, de maradjunk csak abban: a cigány csak cigány marad, akármit próbálnánk is velük tenni . . .”

A levelet megmutattam — véleményüket kérve — beszélgetőtársaimnak is.

Botos Attila:

— Az ember törekszik a jóra . . . gondold el, valaki kikerül a cigánytelepről, házat épít, és esetleg ilyenekkel lesz körülvéve. A megítélés? Mit mondjak . . . nélküli a valóságálat.

Szepesi József:

— Ez az ürge egy senkiházi! Nincs több véleményem róla.

A névtelen levél sarkalatos pontja a „kék fényes” passzus. Hogyan is állunk a valóságban a cigánybűnözéssel? Berki Mihály, a Nógrád megyei Tanács elnökhelyettese így vélekedett erről:

— A felnőttek körében a bűnözés aránya nem kiugróan eltérő, inkább megközelítően azonos, mint a nem cigány lakosság körében. A fiataloké cselekedeteit vizsgálva már korántsem ilyen kedvező a kép, hiszen a felnőtt kort még el nem ért bűnelkövetőknek csaknem a fele cigány. A vétségek, szerencsére, kisebb súlyú cselekmények, így enyhébb minőségű lopások, áruházi tolvajlások. Természetesen kerestük ennek a magatartásnak az okait is. Elsőként említhetem, hogy a cigánygyerekek hajlamosabbak a fegyelmetlenségre, s példának okáért egy doboz cigarettát egyszerűbben emelnek az ABC-áruházból. Sokkal lényegesebbek azonban — mint okok — azok a különbözőségek, amelyek az eltérő életmódot folytató családok gyerekei között megtalálhatók. Leegyszerűsítve a dolgot: a mostohább körülmények között élők akár lopás árán is meg akarják szerezni azokat az apróbb használati tárgyakat, élvezeti cikkeket, amelyet ők nem birtokolnak. Tipikus esete ennek a már súlyosabb bűncselekménynek minősülő kerékpár- és motorkerékpár-lopás. Nemegyszer az motiválja a bűnelkövetőt, hogy az áhított jármű birtokosaként könnyebben befogadják őt társai. Azok, akik a szűlők rendezett életkörülményei, a rendszeres munka és a takarékos életvitel következtében rendelkezhetnek ezekkel a javakkal.

Mindez természetesen nemcsak a bűnelkövető cigányfiatalokra érvényes, hasonló vallomásokkal tele van számos más bírósági akta is. S itt jegyzi meg a krónikás: úgy látszik, az anónim véleménynyilvánítóval nem egy „Kék fényt” nézünk. Ellenben az említett levél jelez két dolgot. Az egyik: érzékelteti azt a „hangot”, azt a visszahúzó erőt, ami a „cigánykérdéssel”

kapcsolatos állásfoglalásokból, jelentésekből, feladattervekből — sajnálatos módon — többnyire kimarad. A másik: ha a szellemi felemelkedés szükségességéről, a múlt átkozottul nehéz ballasztjairól beszélünk, akkor naivitás csak a — cigányokra gondolni.

*

Akárcsak a szabálysértési bizottságokat úgy számon tartani, mintha azok a renitens cigányok „piti ügyeiben” eljáró hatóságok lennének. Beidéznek oda nagyon sok magyart is — áruházi lopás, csendháborítás, rágalmozás, garázdaság stb. miatt —, bár kétségtelen, hogy az „ügyfelek” jelentős része cigány. Gáspár János is ott ül az egyik szabálysértési bizottságban, s igen gyakran nagyon is közeli ismerősök cselekedetei fölött kell véleményt mondania.

— A Dankó Pista utcát képviselem a közös tanácsban, választóimnak csaknem a fele cigány. Az ember azt hinné, hogy szereztem egy csomó ellenséget, de ennek még egyetlen jelét nem tapasztaltam. A legutóbbi jelölő gyűlésen még az is mellettem szólt, akire közreműködésemmel igen komoly bírságot szabtak ki. Azt hiszem, az a magyarázata, hogy a legfegyelmetlenebb cigányban is tudatosult: a szabályokat nem lehet büntetlenül felrúgni. Van nekem, persze, egy előnyöm. Ott élek közöttük az utcában, jól ismerek minden családot, a gondjaikkal és bajaikkal együtt. Ennek pedig az az eredménye, hogy ha valamelyik a szabálysértési bizottság elé kerül, akkor tapasztalataim birtokában kellőképpen tudom segíteni a döntést. Arra igyekszem sarkallni a társaimat is, hogy amíg a határ engedi, legyünk belátással, hiszen nem mindig a legsúlyosabb büntetés éri el a legjobb nevelő hatást. Hadd mondjak erre egy példát is. Az utcámban lakó cigány először került összeütközésbe a szabályokkal, meghozzá elég súlyosan. Afféle határeset volt ez, a bizottság vezetője passzolni is akarta az egészet a bíróságnak. Rongyosra téptem a számat, amíg le tudtam beszélni erről a szándékáról. A feljelentésből nem lett semmi, a szabálysértő megúszta pénzbírsággal. Bizonyos voltam benne, hogy elegendő ez a büntetés, hiszen ismertem, tudtam, hogy botlásról van szó. Őt éve ennek, de B. V.-nek — akiért annak idején szinte kezességet kellett vállalnom — azóta sem kézbesítettek sehonnan idézőcédulát.

*

R. K. viszont éppen hívásra megy, amikor találkozom vele. Mégpedig a kiegészítő parancsnokságra, a bevonulás előtti dolgokat intézi, s ez fölöttébb meglep. „Huszonkét éves vagyok” — mondja, a gyűrött arcon pedig keresek valamit, ami homályosan legalább, de bizonyítaná ezt a fiatal kort. Hiába.

— A házasságot gyakorlatilag 14 éves koromtól számítsd, akkor szöktem meg egy lánnyal. Összesen három gyerekem született, az első tizenhat éves koromban, most mégis ritkán látom őket. A házasság után törvényesen el is váltam a feleségemtől, mert ő olyan életet élt, hogy azt nem lehet elmondani. Bánom már a harmadik gyereket, nagyon bánom. Az nem kellett volna.

A korántsem példa nélküli, gyerekfejjel alapított (?) családra R. K. egy budapesti munkásszálláson emlékezik.

— Rendes és tiszta ez a szálló. Olyan, mint az ott lakó emberek, mert mindig ettől függ a környezet. Tizen vagyunk egy szobában, majdnem mind fiatalok, meg néhány idősebb. Elmegyünk a Kőművesbe, merthogy ott a legjobb a sör, az öregeknek fizetünk egy-két korsóval, aztán mi keressük a magunknak való szórakozást. Hogy cigány vagyok? Vannak a szállón olyanok, akik félrehúzódnak az embertől. De csak egyszer mondták nekem, hogy „rohadt cigány”. Nem ütöttem le a csávót. Azt kellett volna? A pofájába ordítottam, hogy én is elvégzem ugyanazt a melót, mint ő; én is 4500—5000 forintot keresek, mint ő. Akkor rohadt cigányozzon, ha ő keres nekem!

Hosszú ideig hallgat R. K., figyelem a koravén ábrázat alól elősejlő, Omar Sharifre emlékeztető vonásait. Tudom, most a katonaságra gondol.

— Jó lenne, ha valami munkára vinnének. Építkezésre. Gyorsabban elmegy úgy az idő, az ember nincsen bezárva, meg azt mondják, a pénz is több. A vasút, az is jó lenne. Látom a vonatból, hogy csinálják a katonák a vasutat.

A velúrkabát belső zsebéből percenként papírzsebkendőt vesz elő, törölgeti az orrát.

— A Moszkva téren, a teraszon hideg söröket ittam tegnap, nehezemre esik a beszéd is. A haverokkal piáltunk, mondták is, hogy ne jöjjenek el ma, inkább jelentsem, hogy beteg vagyok. Mi-re megyek az igazolással, minek ez az egész cirkusz? Egyszer úgy is be kell vonulni. Az lenne a legjobb, ha most mindjárt adnák is a ruhát. Hamarabb túllennék az egészen. Persze, ismerek romát, aki elbújdosik a behívó elől. Az ökör. Mert úgylis megtalálják, és hiába mondja, hogy ő nem fog fegyvert a kezébe. A hülye megy a dutyiba — hát én inkább a katonaságot választom, mint a börtönt.

*

O. L.-nek meg éppen a feje fölött lóg a szabadságvesztés, hét hónapot kapott próbaidőre felfüggesztve. Igaz, ezt nem tőle tudom, az ifjú ember egészen másról beszélt. Így kezdődött: — Igaz, hogy a cigányokról írsz? Belevehetnél engem is.

Dadogtam egy sort, mert ha akasztással fenyegetnek, akkor sem mondom, hogy O. L. cigány.

— Nem látni rajtam, de mások tudják, s ez éppen elég baj. Amikor leérettségiztem, az osztályfőnököm is azt mondta: L., a te megjelenésed és intelligenciád olyan, hogy nagyon sokra viheted. Csak arra kérlek, hogy menj el más vidékre, ahol olyan leszel, mint a többi ember, ahol senki sem tudja rólad, hogy cigány vagy. Akkor érvényesülni fogsz. Azt feleltem: ez nem megoldás! Nekem ebben a környezetben — a szüleim és a rokonság mellett — kell bizonyítanom.

Bizonyítani pedig nem sikerült, legalábbis árnyék és foltok nélkül nem. De O. L. meglehetősen bőbeszédű ahhoz, hogy egyszerűen kimondja az igazságot. Sokkal jobban kedveli a tiszteltköröket.

— A társadalom nagyon sokat foglalkozik velünk, szép intézkedéseket hoztak, én mégsem tartozom sehová. A cigányokat nem tagadtam meg, mégis kilöknek maguk közül. Csak azért, mert vittem valamire, kivakaróztam a koszból, és azt mondják, hogy felvágok. Nem azonosulok az életmódjukkal, ezért én beképzelt vagyok. Akikhez meg tartozni akarok, azok nem fogadnak be. A munkahelyen sem úgy bírálják el, mint más embert. Más a mérce.

O. L. lassan-lassan belelendült, és rá kellett jönnöm, ő maga a világfájdalom. Hagymát és száraz kenyeret eszik, a gyerekeinek csak tej jut, mert az átkozott megkülönböztetők tőle elveszik a munkalehetőséget.

Vagonpakolók a vagonpakoló szemével

Esett az éjjel. Az iparvágány sikos kígyói sziszegve tekerőznek a súlyos acélkerekek alatt: négy szívós férfiváll taszít üres vagon a trepp elé. Megkezdjük ma is a munkát. Cs., a kisgéci óriás hatalmas feszítővassal próbálja kiengesztelni a megsértett vagonajtót. J., az efféle munkák öreg, ravasz veteránja fölöslegesnek tartja az erőlködést; hosszú drótkötelet akaszt az ajtó fogantyújára, a másik végét meg a trepphez erősíti. Nincs más dolgunk ezután, mint ellenkező irányba taszítani a vagon, amelynek vasajtaja a fogantyúhoz és a trepphez erősített drótkötél rándulása nyomán engedelmesen sarkig tárul. Elkezdődhet a berakodás.

Cs. és J. a vagonban maradnak, ők rakják, rendezik és rögzítik az árut. Mi meg a kész, csomagolt tűzhelyeket kétkerekű kézi targoncákkal fuvarozzuk a treppen. Nem nagyon hajtunk, ez mára az egyetlen üres vagon, s újabbra nincs kilátás. Fél óra múlva mégis megtelik. Valaki máris morgolódik, szidja a csoportvezetőt, a vasutasokat, az istent és saját magát, hogy minek sínylődik ezen a rohadt munkahelyen. Azután várunk.

— A legrosszabb helyekre löktek, most már 14 év megy el bizonytalanságban. Az lett volna jó, ha nincsen szemem és fülem, ha nem látok és nem hallok. Ha nem akarok úgy élni, mint a többi ember.

A példákat, a konkrét kitolásokat, mellőzéseket oldalakon keresztül lehetne idézni — gondoskodik róla. O. L. feldühít és meghat; töprengésre készlet és cselekvésre buzdít.

— Írd csak ki a nevemet — biztat magabiztos lendülettel. Aztán, hogy megígérem az utánjárást, egy kissé még elbizonytalanodik: — Mégis inkább hagyd a nevet, találj ki valamit helyette!

És elkezdek utánajárni. Csak azért is. Az a bizonyos mérce, amiről O. L. olyan tüzzel beszélt, fegyelmezetlenségekre, mulasztásokra, trehány munkára, hűtlen kezelésre, tetemes leltárihiányra — csak azt ne mondjam, sikkasztásra — vonatkozik. A volt főnökétől megtudom: kiszabták azt a bizonyos felfüggesztett szabadságvesztést is.

O. L. minderről elfelejtett tájékoztatni. Minden energiáját arra fordította a „kikupálódott cigány”, hogy megértesse velem: a cigánykérdés megoldásának kulcsa az elnézésben és az engedményekben van.

Szerinte.

*

Utójáték.

A zsúfolt helyiségben két fiatal férfi kéredezkedik az asztalomhoz. A nem cigány a cigányba kapaszkodik, az utóbbi meg elnézést kér: „Csak egy perc az egész, tovább nem zavarjuk”. Aztán „berendezkednek”. Bort kérnek a pincérnőnek, a nem cigány „Pénz nem számít” felkiáltással nekem akármit kérne — a helyért. Nehezen forgó nyelvvel medítálnak azon, hogy ki vigye el a nőt, végül is egymásnak ajánlgatják.

— Ez egy kurva rendes ember — böki a cigány a nem cigány felé. — Az üvegyárban még a kezemet sem fogta volna meg a közvetlen főnököm, de itt a vasútnál más. Haverok vagyunk, együtt járunk inni is.

Mindez, persze, meglehetősen hosszú idő alatt hangzik el, — erősen tömörített a vallomás. A végére el is szundítanak. Felállok, visszanezdek az asztalhoz: itt kérem, megoldódott minden probléma, az ellentétnek halvány árnyéka sem látszik.

Semmi különbség a cigány és nem cigány között. — Mindkettő részeg.

Kelemen Gábor

Cs. elmegy a nagyállomásra. Talán hoz üres vagon. Nem az ő kötelessége ez, de elmegy: garázst és nyárikonyhát épít, szüksége van a pénzre. Persze, ha baja esik, a gyár nem vállal felelősséget érte. *A mi vasútrendezési feladataink ugyanis szigorúan csak gyáron belüli tevékenységekre korlátozódnak.* Ennek ellenére elmegy. S ha ő nem megy, megy valaki más. Mert a vagonok önszántukból sosem szoktak begurulni a gyárba, a vagonokért tehát ki kell menni. Még akkor is, ha az ilyen „privát” szerelvények *nincsenek a forgalmi irodák menetrendjeihez igazítva.* Mindezt nagyon jól tudja a vezetőség, mégsem tesz elene semmit. Pedig a veszély, hogy valaki a kerekek alá kerül kint a nyílt pályán, sokkal fokozottabb: esik megint az eső.

A nedves, csúszós sínpárok között gúnyosan cuppog talpunk alatt a latyak. Imént jött meg a Diesel, hozott végre két üres vagon, azokat kell beállítanunk. De ez nem ok a vidámságra. Többen káromkodnak, s szidják a munkásellátást, miért csak a tolatásvezetőnek jár esőköpeny és gumicsizma, s ha nekik jár, ilyen időben miért nem ők rendezik a szerelvényeket, vagy ha nem ez a kötelességük, akkor miért fizetik őket? Mintha csak magnószalagot reggeliztek volna. A munka azonban óraműpontossággal halad; nem sejtí egyikük sem, hogy az a hajtóerő, mely *most is mozgatja izmukat, éppen az ilyen elégedetlenségekből fakad.* S ha sejtenék sem érdekelné őket. Őket tulajdonképpen nem érdekli semmi, jár a szájuk, látszólag lázongnak a hibák, az